

УДК 338.2(476)+316.42(476)

Д. М. ШВАЙБА

МЕТОДЫКИ ВЫРАШЭННЯ ПРАБЛЕМ ЗАБЕСПЯЧЭННЯ САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНАЙ АБАРОНЕНАСЦІ

Дваякая прырода патрабаванняў сацыяльна-эканамічнай абароненасці і выкліканых імі абмежаванняў у канфігурацыі вытворчай сістэмы прыводзіць да неадназначнасці ўсведамлення задач абароны дзяржаўных фінансава-эканамічных інтарэсаў і выклікае цяжкасці ў фарміраванні канцэптуальнай базы забеспячэння сацыяльна-эканамічнай абароненасці дзяржавы. Неадназначнасць і складанасць задач сацыяльна-эканамічнай абароненасці прамысловасці ўскосна пацвярджаецца тым, што для іх рашэння выкарыстоўваюцца розныя метадалагічныя падыходы, якія маюць розныя вобласці выкарыстання: сацыяльна-эканамічную, кібернетычную, сістэмна-сітуацыйную і інш.

D. M. SHVAYBA

METHODS OF SOLVING THE PROBLEM OF ENSURING SOCIO-ECONOMIC SECURITY

The dual nature of the requirement to social and economic security and resulting restrictions in the configuration of the production system leads to ambiguity in the realization of the tasks of protecting the state's financial and economic interests and it causes difficulties in the formation of the conceptual framework for the formation of social and economic protection of the state. The ambiguity and complexity of the problems of socio-economic protection of industry indirectly is confirmed by the fact that their resolution uses a variety of methodological approaches that have different areas of use: socio-economic, cybernetic, system-situational, etc.

ШВАЙБА
Дзмітрый Мікалаевіч,

кандыдат эканамічных навук, старшыня Мінскай абласной арганізацыі Беларускага прафсаюза работнікаў хімічнай, горнай і нафтавай галін прамысловасці, член Дзяржаўнага экспертнага савета Дзяржаўнага камітэта па навуцы і тэхналогіях Рэспублікі Беларусь

Уводзіны

Сацыяльна-эканамічная абароненасць гаспадарчых сістэм у палажэннях сацыяльна-эканамічных падыходаў прадстаўлена як элемент сацыяльна-эканамічнай абароненасці дзяржавы. Пазіцыя грунтуецца на прызнанні важнасці фінансава-эканамічных метадык абароны дзяржаўных інтарэсаў, носьбіты якіх размеркаваны па розных іерархічных ўзроўнях, ахопліваючы мезаўзровень. Заслуга палажэнняў сацыяльна-эканамічных падыходаў у складанні метадалагічнай базы фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці гаспадарчых сістэм ў тым, што распрацаваны асновы ацэнкі крытычных крызісных станаў фінансава-эканамічнай сістэмы і яе элементаў на базе парогавых значэнняў [1, 2; 3; 4; 5]. Паслядоўнае «праходжанне» фінансава-эканамічнай сістэмай крытычных станаў у напрамку паліплення крызісу, фіксаванае ў парогавых значэннях, выступае індикатарам зрушэння ў горшы бок стану грамадскага прагрэсу і, як апошняя канфігурацыя, спаду.

Асноўная частка

Сацыяльна-эканамічным падыходам у прамысловасці Рэспублікі Беларусь прадугледжваецца ўзаемадзеянне паміж праграмнымі параметрамі сацыяльна-эканамічнага станаўлення дзяржавы і парогавымі значэннямі сацыяльна-эканамічнай абароненасці гаспадарчых сістэм. Парогі сацыяльна-эканамічнай абароненасці арыентуюцца з улікам дасягнутага ўзроўню эканомікі. У адпаведнасці з гэтым пры змене прадстаўленага зна-

чэння дапускаецца карэкціроўка усталяваных парогавых значэнняў сацыяльна-эканамічнай абароненасці гаспадарчых сістэм. Зрэшты, не звяртаючы ўвагі на трывіяльныя плюсы, палажэнні сацыяльна-эканамічных падыходаў не даюць магчымасці выявіць арганізацыйна-кіраўнічы аспект у дачыненні да працэсаў і працэдур, якія забяспечваюць сацыяльна-эканамічную абароненасць. Для надання сістэме бяспекі уласцівасцяў манеўранасці і функцыянальнасці мае сэнс прымяніць здольнасці кіруючая – кіраваная сістэма на прынцыпах зваротнай сувязі). Кібернетычныя падыходы маюць на ўвазе, што ўзаемадзеянне падсістэм фінансава-эканамічнай сістэмы дзяржавы – гаспадарчай і фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці – вызначана іх іерархічнай падпарадкаванасцю. Зыходзячы з узроўню разгрупавання, індустрыяльны блок аднесены да кіраванай сістэмы, а да кіравальнай – сістэма фарміравання яго сацыяльна-эканамічнай абароненасці. Кіраванне вытворчым блокам адбываецца на базе даследавання і карэктыроўкі характарыстык яго функцыянавання ў адпаведнасці з мэтамі, сфарміраванымі праграмай сацыяльна-эканамічнага станаўлення дзяржавы (першая пятля зваротных сувязяў). Кіравальны ўплыў сістэмы фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці на індустрыяльны блок перадвызначаецца сітуацыяй, якая складаецца на знешнім і ўнутраным перыметрах. Аспектамі выступаюць парогавыя значэнні характарыстык функцыянавання і станаўлення прамысловасці (другая пятля зварот-

ных сувязяў). Складанне двух пяцель зваротнай сувязі ў механізме кіравання вытворчым блокам ўяўляе магчымасць павялічыць дзейнасць ахоўных мер і ўвасобіць у жыццё праграмна-мэтавы спосаб у сістэме фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці. У гэтым і заключаецца аснова кібернетычных падыходаў у вырашэнні задач сацыяльна-эканамічнай абароненасці прамысловага блоку. Зрэшты, для арганізацыі пастаянна дзейнай дапамогі функцыі абароны кібернетычных падыходаў гэтага мала. Больш значныя здольнасці для фарміравання кіраванай сістэмы сацыяльна-эканамічнай абароненасці прамысловага блока даюць сістэмна-сітуацыйныя падыходы. Яны ўлічваюць блочны прынцып у арганізацыі сістэмы кіравання – «абараняючы» і «абараняемы» тып, які дазваляе ўтварыць прамую ўзаемасувязь паміж складальнымі часткамі сістэмы фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці і элементамі прамысловага блока. Аднак палажэнням падыходаў параўнальна пастаянным застаецца блок, які аб'ядноўвае «абараняючыя суб'екты», а склад «абараняючыхся» змяняецца пад уздзеяннем сітуацый, якія складаюцца на знешнім перыметры. Сістэмна-сітуацыйныя падыходы патрабуюць выразнага вылучэння прырытэтных абараняючыхся суб'ектаў у структуры прамысловага блока, але вызначальных крытэраў для гэтага не прапануецца. З гэтай прычыны становішча названага падыходу патрэбна толькі ў частцы вызначэння аб'ядноўваючай канфігурацыі кіраванай сістэмы фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці прамысловага блока. Але апісанне складу суб'ектаў, якім спатрэбіцца першачарговая бяспека ў структуры прамысловага блока, у ім адсутнічае. Для ліквідацыі гэтага недахопу прапануецца суб'ектны склад сістэмы падзяліць па прыкметах саўдзелу ў вырашэнні задач сацыяльна-эканамічнай абароненасці суб'ектаў: фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці (структуры, праца якіх арыентавана менавіта на абарону сацыяльна-эканамічных інтарэсаў) і сацыяльна-эканамічнай абароненасці (носьбіты сацыяльна-эканамічных інтарэсаў). Пры гэтым сярод носьбітаў сацыяльна-эканамічных інтарэсаў для кожнага канкрэтнага перыяду сацыяльнага станаўлення фарміруюцца належаць ад яго асаблівасцей прырытэтных суб'екты. Значыць, пэўнасць у размежаванні і ранжыраванні суб'ектнага складу ў канцэптуальнай будове сістэмы фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці прамысловага блока дазваляе карэктаваць яе форму, надаць манеўранасць.

Прапрацоўка публікацый, якія змяшчаюць апісанне задач сацыяльна-эканамічнай абароненасці і напрамкаў іх рэалізацыі, прадэманстравала, што тэарэтычная аснова даследаванняў дадзенай тэмы прадстаўлена, як правіла, двума метадалагічнымі падыходамі: актыўным і сістэмнага ўзнаўлення. Актыўны падыход грунтуецца на палажэнні, што сацыяльна-эканамічная абароненасць знаходзіцца ў залежнасці ад якасцяў вонкавага перыметра і характарыстык фінансава-эканамічнай стратэгіі. У адпаведнасць з гэтым сацыяльна-эканамічная абароненасць аб'екта разглядаецца як шэраг крытэрыяў, якія вызначаюць яго функцыянаванне, і ў той самы час як вынік мер па абароне дзяржаўных інтарэсаў, прадугледжаных фінансава-эканамічнай палітыкай. Зыходзячы з гэтага,

фарміраванне сацыяльна-эканамічнай абароненасці заключаецца ў рэгуляванні становішча гаспадарчай сістэмы, фармуючы прыдатныя абставіны для назапашвання разнастайных патэнцыялаў станаўлення эканомікі [6; 7; 8; 9]. Абагульненне вынікаў аналізу навуковых публікацый дэманструе, што асноўная маса беларускіх даследчыкаў прымае так званы актыўны падыход і ацэньвае сацыяльна-эканамічную абароненасць як вынік асаблівых мер яе фарміравання, якія прадугледжваюць спецыфіку абараняючыхся сацыяльна-эканамічных аб'ектаў. Так, у дачыненні да фінансава-эканамічнай сістэмы дзяржавы ў даследчых працах Інстытута эканомікі Міністэрства эканомікі Беларусі [6; 10; 11; 12] сфарміравана шэсць напрамкаў забеспячэння сацыяльнай абароненасці сістэмы, якія падзелены па яе актыўных элементах: вытворчая бяспека; харчовая бяспека; знешнеэканамічная бяспека; эканамічная бяспека; грамадская бяспека; інфраструктурная абароненасць. У Праграме сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2015–2020 гг. у якасці элементаў абароненасці дзяржавы прыняты вытворчая, харчовая, фінансава-эканамічная, сацыяльная, знешнеэканамічная і ў дадатак да іх прапанавана навукова-тэхнічная і энергетычная бяспека. Разам з гэтым шэраг даследчыкаў [10; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19] прапануюць дапоўніць прыведзеныя вектары, уключыўшы ў іх інвестыцыйную, інавацыйную, экалагічную, дэмаграфічную, інфармацыйную і псіхалагічную бяспеку. Яны абзначаны ва ўзгадненні з вядучымі патэнцыяламі фінансава-эканамічнай сістэмы і базавымі палажэннямі сацыяльна-эканамічнай стратэгіі станаўлення дзяржавы, што адпавядае пазіцыям актыўнага падыходу.

Актыўны падыход стаў развівацца ў тэарэтычных апісаннях індывідуальнасцяў разнастайных значэнняў забеспячэння сацыяльна-эканамічнай абароненасці. У прыватнасці, выдзелены абставіны функцыянавання гаспадарчай сістэмы, якія падтрымліваюць іх абароненасць на базе самарэгуляцыі і іманентнай арганізацыі. Такого пункту гледжання прытрымліваюцца амаль усе вядучыя навукоўцы: М. А. Бендзікаў, Н. П. Вашчокін, Е. А. Алейнікаў, Ю. В. Якуцін і іншыя, разглядаючы сацыяльна-эканамічную абароненасць як шматаспектную праву, якая нясе пэўную нагрузку ў вырашэнні бягучых і стратэгічных задач грамадства. У адпаведнасці з гэтым сацыяльна-эканамічная абароненасць і яе складнікі даследуюцца навукоўцамі, як правіла, па прыведзеных ніжэй вектарах: фарміраванне неабходнага для ўнутранай стабільнасці гаспадарчай сістэмы фінансава-эканамічнага патэнцыялу, у тым ліку пры не вельмі спрыяльных варыянтах працяжання знешніх і ўнутраных працэсаў; рэалізацыя на практыцы сацыяльна-палітычнай збалансаванасці грамадства. У сувязі з гэтым ў такога падыходу ёсць перавагі, якія тлумачаць яго распаўсюджванне пры вывучэнні сацыяльна-эканамічнай абароненасці. Так, ён спрыяе канкрэтызацыі арыенціраў для сістэмнага прадстаўлення забяспечваючых сацыяльна-эканамічную абароненасць разрозненых складнікаў. Арыенціры аднесены да двух ўзаемадапаўняльных працэсаў:

- перыядычнага вылучэння бягучых задач сацыяльна-эканамічнага станаўлення і ўзгаднення з імі стратэгіі бяспекі суб'ектаў гаспадарання;

– размеркавання функцый па фарміраванні сацыяльна-эканамічнай абароненасці ва ўзгадненні з патрэбай вырашэння бягучых задач сацыяльна-эканамічнага станаўлення дзяржавы.

Стан актыўнага падыходу, які ўстанаўлівае залежнасці бягучых задач сацыяльна-эканамічнага станаўлення і функцый па фарміраванні сацыяльна-эканамічнай абароненасці, дае магчымасць кваліфікаваць структурную базу для сістэм функцыянавання сацыяльна-эканамічнай абароненасці розных іерархічных узроўняў. Але яго не хапае для арганізацыі межэлементных сувязяў абараняючайся структуры і надання ёй якасцяў стойкасці да адмоўных уплываў і адаптыўнасці ў адносінах да вонкавых перыметраў. Атрыманы вынік дае магчымасць заўважыць, што, сканцэнтраваны ўвагу толькі ў галіне актыўнага фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці, няпроста атрымаць выразныя адказы на пытанні ўздзеяння дынамічных перамен аб'екта на характарыстыкі яго абароненасці. З гэтай прычыны ў даследчых працах, накіраваных на актыўны падыход да схемы фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці, дадзеныя пытанні разгледжаны толькі абагульнена або ў пастановачным ракурсе як верагоднай для вывучэння прадметнай вобласці. Аднак у палажэннях падыходу сістэмнага ўзнаўлення яны лічацца першаснымі і без іх дазволу зберагчы структурную стабільнасць аб'екта пры эвалюцыйных канфігурацыях знешняга і ўнутранага асяроддзя практычна немагчыма [20; 21; 22; 23; 24].

Падыход сістэмнага ўзнаўлення мае на ўвазе, што сацыяльна-эканамічная абароненасць дасягаецца у выпадку, калі фарміруюцца наступныя абставіны: станоўчая дынаміка аб'екта, ўстойлівая пры зрушэнні ў горшы бок спраў, якія верагодныя на стадыі рэцэсіі фінансава-эканамічнага цыкла; на стадыі заняпаду (дэпрэсіі) сістэма не дэградуе, а мадыфікуецца і эвалюцыянуе; пры мэтанакіраваным адмоўным уздзеянні выпрацоўваецца пазасістэмнае патрабаванне стойкасці структуры. Падыход сістэмнага ўзнаўлення дазваляе дапоўніць становішча актыўнага падыходу наступным важным для фарміравання сістэмы рэалізацыі сацыяльна-эканамічнай абароненасці аб'ектаў інструментарыем:

- вызначэнне ўнутраных здольнасцяў структуры аб'екта за сцэрагаць якасці і функцый падчас, калі імкліва змяняецца асяроддзе;
- ўстанаўленне знешніх фінансава-эканамічных рэгулятараў, якія дазваляюць карэктаваць паводзіны абараняючага аб'екта ў адпаведнасці з мэтамі яго станаўлення.

Заканчэнне

Супастаўленне палажэнняў актыўнага падыходу і падыходу сістэмнага ўзнаўлення дае магчымасць выявіць, што сацыяльна-эканамічная абароненасць у іх апырыры аднесена да сутнасных якасцяў аб'ектаў. Пазіцыі прыведзеных метадалагічных падыходаў адсылаюць да таго, што сацыяльна-эканамічная абароненасць ставіцца да цяжкіх, рознабакова трактуемых катэгорый, адрозніваецца шматаспектнасцю і шматкампанентнасцю. Любая з яе састаўных частак – важная, дастаткова самастойная праява, якая патрабуе асобнага вывучэння. Актыўны падыход і падыход сістэмнага ўзнаўлення маюць уласную абмежаваную варыянтнасць прымянення ў канцэптальнай будоўлі сістэмы фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці структур, што дазваляе прадставіць іх ўзаемадапаўняльнымі. Сукупным жа дэфектам прыведзеных метадалагічных падыходаў можна лічыць тое, што адсутнічаюць выразна вызначаныя аб'екты сацыяльна-эканамічнай абароненасці ў прывязцы да аб'ектаў і прызначэння абараняючыхся структур.

У сувязі з гэтым вынікі аналізу вялікай колькасці выяўленых у даследчых працах аб'ектаў сацыяльна-эканамічнай абароненасці дэманструюць, што, як правіла, у якасці такіх прымаюцца аб'екты ўплыву небяспек, у якіх умацоўваюцца адмоўныя сацыяльна-эканамічныя вынікі дзейнасці, і аб'екты забеспячэння бяспекі сацыяльна-эканамічных інтарэсаў, якія звязаны з крыніцамі атрымання выгод. Гэта гаворыць аб багаці ўсведамлення прадмета і аб'ектаў фарміравання сацыяльна-эканамічнай абароненасці, што не дазваляе адначасова інтэграваць станоўчыя метадалагічныя заключэнні актыўнага падыходу і падыходу сістэмнага ўзнаўлення пры фарміраванні цэласнай сістэмы забеспячэння бяспекі гаспадарчых сістэм. Такім чынам, у сувязі з тым, што адсутнічае метадалагічная агульнасць пры ацэнцы наступстваў змен фінансава-эканамічнай дынамікі і следстваў структурнай дэстабілізацыі гаспадарчых сістэм, паніжаецца эфектыўнасць фарміравання іх абароненасці. Гэта мае месца тады, калі пры мадыфікацыі дадзеных сістэм, выкліканых патрабаваннямі ўнутранага і знешняга асяроддзя, іх новае становішча, як правіла, пагаршаецца ў якасным плане. Каб памяняць аналагічнае становішча, спатрэбяцца дадатковыя выдаткі грамадства і час.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Швайба, Д. М. Механізмы забеспячэння сацыяльна-эканамічнай бяспекі / Д. М. Швайба // *Наука и инновации*. – 2018. – № 1. – С. 31–34.
2. Швайба, Д. Н. Анализ составляющих социально-экономической безопасности / Д. Н. Швайба // *Проблемы управления* – 2017. – № 3. – С. 96–102.
3. Швайба, Д. Н. Проблемные аспекты и формирование целей обеспечения демографической безопасности Республики Беларусь [Электронный ресурс] / Д. Н. Швайба // *Бюллетень науки и практики*. – 2017. – № 12. – С. 492–496. – Режим доступа: <http://www.bulletennauki.com/shvaiba>. – Дата доступа: 15.12.2017.
4. Швайба, Д. Н. Проблемы согласования целей и жизненных интересов при обеспечении социально-экономической безопасности [Электронный ресурс] / Д. Н. Швайба // *Наука и техника*. – Режим доступа: <http://dx.doi.org/10.21122/2227-1031-2017-16-6-526-531>. – Дата доступа: 04.12.2017.
5. Швайба, Д. Н. Проблемные аспекты и формирование целей обеспечения демографической и социально-экономической безопасности Республики Беларусь / Д. Н. Швайба, П. Г. Ахраменко // *Труд. Профсоюзы. Общество*. – 2017. – № 4. – С. 13–18.

6. Национальная безопасность Республики Беларусь / С. В. Зась [и др.] ; под ред. М. В. Мясниковича, Л. С. Мальцева. – Минск : Беларус. навука, 2011. – 557 с.
7. Медведев, В. Ф. Вступление в ВТО и интеграция Республики Беларусь в мировую экономику / В. Ф. Медведев, К. Л. Куриленок // Беларус. экон. журн. – 2005. – № 3. – С. 47–53.
8. Моисеенко, Е. Г. Экономическая безопасность государства: понятие, содержание, структура, система / Е. Г. Моисеенко. – Минск : Ин-т нац. безопасности Респ. Беларусь, 2001. – 129 с.
9. Мясникович, М. В. Экономическая безопасность государства: проблемы оценки и управления / М. В. Мясникович // Социально-экономическая безопасность государства: оценка, обеспечение : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 11–12 дек. 2001 г. : в 2 т. / Ин-т экономики НАН Респ. Беларусь, Ин-т нац. безопасности Респ. Беларусь. – Минск, 2003. – Т. 1. – С. 5–22.
10. Беляева, Е. Охрана интеллектуального капитала в условиях мировой интеграции: некоторые важные вступления Беларуси в ВТО / Е. Беляева // Интеллектуал. собственность в Беларуси. – 2005. – № 3. – С. 25–27.
11. Пинигин, В. В. Методические подходы к оценке страновых инвестиционных рисков / В. В. Пинигин // Беларус. экономика: анализ, прогноз, регулирование. – 2000. – № 5. – С. 35–48.
12. Проблемы экономической безопасности Беларуси / П. Г. Никитенко [и др.] ; под ред. П. Г. Никитенко, В. Н. Ермашевича. – Минск : Право и экономика, 2001. – 220 с.
13. Разработка теоретико-методологических основ обеспечения экономической безопасности промышленного комплекса Республики Беларусь : отчет о НИР (заключ.) / Беларус. гос. экон. ун-т ; науч. рук. Л. Н. Нехорошева. – Минск, 2004. – 127 с. – № ГР 20014952.
14. Александрович, Я. Экономические предпосылки для углубления интеграционных связей Беларуси и России / Я. Александрович // Беларус. экон. журн. – 1997. – № 1. – С. 33–40.
15. Асанович, В. Я. Информационная безопасность: анализ и прогноз информационного воздействия / В. Я. Асанович, Г. Г. Маньшин. – Минск : Амалфея, 2006. – 203 с.
16. Национальная экономика Беларуси: потенциалы, хозяйственные комплексы, направления развития. механизмы управления : учеб. пособие / В. Н. Шимов [и др.] ; под общ. ред. В. Н. Шимова. – Минск : Беларус. гос. экон. ун-т, 2005. – 843 с.
17. Национальная экономика России: потенциалы, комплексы, экономическая безопасность : учебник / В. И. Волков [и др.] ; под ред. В. И. Лисова. – М. : Экономика, 2000. – 476 с.
18. Пинигин, В. В. Методологические аспекты измерения экономической безопасности страны / В. В. Пинигин // Беларус. экономика: анализ, прогноз, регулирование. – 1998. – № 12. – С. 3–14.
19. Расширение Европейского Союза и Республика Беларусь на новой границе : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 18–19 мая 2004 г. : в 2 ч. / Беларус. гос. экон. ун-т [и др.] ; редкол.: В. Н. Шимов (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГЭУ, 2004. – Ч. 1. – 190 с.
20. Швайба, Д. Н. Анализ индикаторов социально-экономической защищенности [Электронный ресурс] / Д. Н. Швайба // Бюллетень науки и практики. – 2018. – Т. 4. – № 2. – С. 303–311. – Режим доступа: <http://www.bulletennauki.com/shvaibad>. – Дата доступа: 15.02.2018.
21. Швайба, Д. Н. Анализ показателей социально-экономической безопасности хозяйствующего субъекта [Электронный ресурс] / Д. Н. Швайба // Бюллетень науки и практики. – 2018. – Т. 4. – № 2. – С. 312–319. – Режим доступа: <http://www.bulletennauki.com/shvaibadn>. – Дата доступа: 15.02.2018.
22. Швайба, Д. Н. Неотъемлемый элемент защиты от вызовов и угроз: основные критерии социально-экономической безопасности в контексте национальной безопасности Беларуси / Д. Н. Швайба // Беларус. думка. – 2018. – № 2. – С. 48–54.
23. Швайба, Д. Н. Формирование целей обеспечения демографической безопасности в контексте социально-экономической безопасности Республики Беларусь [Электронный ресурс] / Д. Н. Швайба // Научно-практический журнал «Российские регионы: взгляд в будущее» (Scientific and practical journal «Russian Regions: A Look into the Future»). – Режим доступа: <http://futureruss.ru/journal-archive/nomer-42017.html>. – Дата доступа: 04.12.2017.
24. Швайба, Д. Н. Основные критерии социально-экономической безопасности / Д. Н. Швайба // Научные труды Республиканского института высшей школы: философско-гуманитарные науки : сб. науч. ст. / Респ. инст. выш. школы. – Минск, 2017. – Вып. 16. – С. 408–414.

05.04.2018